

Az Iskola a határon című regény ifjúsági nyelve

(Záródolgozat)

Írta: Révész Szilvia

Dolgozatom tárgyául egy szépirodalmi alkotás, Ottlik Géza: Iskola a határon című műve ifjúsági nyelvének elemzését választottam. Az ifjúsági nyelv vizsgálatát mindenképpen fontosnak találom, mert egy rendkívül összetett és dinamikusan változó szociolektus, és én is használom. Jelenlegi formáján kívül azonban több újdonsággal és érdekességgel szolgál számomra a csoportnyelv egy régebbi állapotának vizsgálata. Egy szépirodalmi alkotás nyelvének elemzését pedig mindig is különleges feladatnak találtam, így már csak egy művet kellett találnom, ami az előbbi kritériumnak is megfelel. Az Iskola a határon című regényt jó választásnak találtam, mert az ifjúsági nyelv számtalan összetevőjére is bőséges példával szolgál valamint az elbeszélő(k) is többször, mintegy magyarázatként vagy érdekességgéként nyelvi elmélkedésekbe bocsátkozik.

A regény nyelvi anyagának gondos áttekintése előtt mindenképpen érdemes és hasznos bizonyos fogalmak meghatározása, magyarázata. Az eddigiekben csupán csak az ifjúsági nyelv kifejezés került elő. Jelentése benne foglaltatik a nevében: az ifjúság nyelvét takarja. Az ifjúság a társadalom egy csoportját jelöli s így nyelvük egy nagy csoport nyelve, csoportnyelvnek minősül. A csoportnyelv egyik fajtája a szleng a másik pedig a szaknyelv¹. A regény anyagában mind a kettő megtalálható, az ifjúsági nyelv számos összetevőjével találkozunk itt.

Azt gondolhatnánk, hogy az iskola nyelvével azonos az ifjúságé is. Ez azonban nem így van, része ugyan az iskolai nyelv is, de számos más szaknyelvi összetevője van. Merít a köznyelvből, a katonai nyelvből, a játék nyelvből, sportnyelvből is s része még a trágár kifejezések nagy része, sőt a szleng, főként a szakszleng alkotói.

Az ifjúsági nyelv funkciója eltér a tolvajnyelvtől. Nem a diákság titkos nyelve, ahogyan a másik a bűnözőké, gonosztevőké, hanem elsősorban az összetartozást hivatott kifejezni, s az egység érzésének kialakításában segít. Kialakulásának okát többen az életvidám fiatalság nyelvteremtő szándékával, valamint a pajkosság, vidámság kifejezésében látták.²

Az ifjúság nyelvét több tényező is befolyásolja. Például az, hogy a nyelv használója milyen gazdasági környezetbe való, milyen szülői háttérrel rendelkezik, milyen nyelvjárási területen él, milyen etnikumú és hogy lány vagy fiú, mind-mind meghatározza nyelvének összetételét, azt hogy milyen arányban használja az egyes szaknyelveket, a szleng elemeit vagy a trágár kifejezéseket. Nyilvánvaló, hogy a rossz szülői és családi háttérrel rendelkező

¹ KIS TAMÁS: *Szleng* Szlengnevek a szlengben. MNyj, 33: 97.

² BACHÁT LÁSZLÓ: Az ifjúsági nyelv szókészletének eredete. Nyr, 104: 151.

etnikum képviselői az idegen szavak, az irodalmi kifejezések helyett inkább a trágár, durva szavakat fogja előnyben részesíteni.³

Az irodalom nyelve ugyanúgy hat az ifjúságra, ahogyan fordítva. A szépirodalomban előforduló különös hangzású vagy egyedi kifejezéseket veszik át előszeretettel⁴. erre példát Az irodalomban kezdetben az ifjúság jellemzésére kezdték el használni a korábban irodalom alattinak tartott elemeket. Sokakban keltett ez akkor ellentétes érzelmeket. A későbbiekben azonban egyre többen kezdték el használni s mára már ez teljesen természetesnek számít.

A csoport nyelvét nagyon meghatározza annak viselkedése, az ifjúság erős igazságérzetét, amely a gyerekekre többszörösen is jellemző.⁵ A pozitívumokra (s ez nem csak erre a csoportnyelvre jellemző), kevés kifejezésünk van, mert azt természetesnek véljük s a jó hiánya is már csak a rossz megjelenésekor tűnik föl. A negatív dolgokat így sokkal nagyobb szókinccsel tudjuk megnevezni. A csúfolódás, a megvetés, a gúny a „kegyetlen” gyerekek nyelvében erőteljesen jelen van.⁶

A trágárság bizonyos ifjú csoportoknál nagy százalékban használatos. (Így a katonai nyelvvel teletűzdelt katonanövendékek esetében is) KOVALOVSKY MIKLÓS véleménye szerint ez egyenesen szokássá rögzülhet⁷. Az ifjúság nyelvhasználatában erőteljes szerepe lesz az undor, az utálat, az iszony kifejezésének. Gyakori indulatkitörések kísérik társalgásaikat. Olykor a trágárság, a durvaság is ilyennek tűnik, azonban közelebbről megvizsgálva látjuk, hogy leggyakrabban tartalom és ok nélküliek. E szavaknak nincs jelentésük. Nem csak egy helyzetben használhatóak, sőt inkább azt mondhatjuk, hogy az élet minden területére kiterjedően használhatóak, esetleg az *ő, izé* töltelékszavak szinonimájaként is alkalmazhatók. A példaanyag és főképpen a narrátori megjegyzések alapján ezzel teljes mértékben egyet kell értenünk. Ezzel kapcsolatban olvashatjuk a következőket például: *„Ezeknek a trágár káromkodásoknak nincs nagy súlyuk voltaképpen.”* (76.)

A fiatal korosztály érdeklődésének középpontjában a felnőttek és az idősebb korosztály áll, szókinccsük egy része is az ő világukból származik. A pontatlan kifejezések és a töltelékszók alkalmazása az egész nyelvnek valami fesztelen, szabad beszédmódot kölcsönöznek.

Gyakran esnek ríktó túlzásokba vagy lekicsinylésekbe, mellyel az elbeszélő egyéniségének fontosságát, az elbeszélte történet érdekességét mindenképpen a figyelem

³ HOFFMANN OTTÓ: Motívumok a 10-14 évesek ifjúsági nyelvében. Nyr., 120: 419-420.

⁴ Találunk erre példát a konkrét gyűjteményben is.

⁵ Ld. Az Iskola a határon szereplőit, és a második részben hozott példaanyagot.

⁶ HOFFMANN OTTÓ: Motívumok a 10-14 évesek ifjúsági nyelvében. Nyr., 120: 425-427.

⁷ KOVALOVSKY MIKLÓS: Az ifjúság nyelvéről. Valóság, 6/5. 66-75.

ébredését szolgálják. Ösztönösen az egyedi szóhasználatra törekednek így lesz rendkívül gazdag, ötletes és érdekes a nyelvhasználatuk.

Az ifjúság gyakran él szlengnek minősülő kifejezésekkel. Ez a fogalom azonban éppen megfoghatatlansága és a későbbi elemzés kapcsán is figyelmet érdemel. A szleng inkább (szociál)pszichológiai kérdés, mint nyelvészeti probléma, ilyen irányú vizsgálata csupán járulékos kutatási téma. Ahhoz, hogy a szleng kialakuljon kell, hogy a létrehozói intenzív beszédkapcsolatban álljanak egymással. Mindig kisebb csoportokban keletkezik, s csak onnan indul tovább hódító útjára a nagycsoport nyelvén át a köznyelv felé, ahol azonban kopásával megszűnik a szleng része lenni. A szleng elsősorban lexikális jelenség, nincs külön nyelvtana. A köznyelvhez vagy nyelvjáráshoz kapcsolódva létezhet. Az alapnyelvet bázisnyelvnek nevezzük. A szleng nem csak a magyar nyelv része, minden nyelvben jelen van, tehát nyelvi univezálé.

Rögzítésére ritkán kerül sor, inkább szóbeli jelenség. Nem csak lexikális készlet, hanem nyelvhasználati és viselkedési mód egyaránt. A beszéd stílusát határozza meg. Szabadság és kötetlenség jellemzi használatát. Rendkívül változatos nyelvi jelenség. Alkotóelemei rendszeresen újratermelődnek. Egy-egy szava, kifejezése nem él hosszú ideig. Gyorsan elveszti újdonságát, eredetiségét s vagy a köznyelv része lesz, vagy olyan gyorsan eltűnik, ahogy keletkezett. Nagyon nehezen meghatározható jelenség, mi sem jobb példa erre, mint az, hogy ami az egyik kontextusban a szleng része, egy másikban már nem az. Erősen függ tehát a szövegkörnyezettől.⁸

A szleng típusai az absztrakció foga szerint (csak lexikális kategóriaként) a következők: kiscsoport-szleng, nagycsoport-szleng és közszleng.⁹

A kiscsoport-szleng egy kis csoport valóságosan létező szlengje, amely a csoportot is jellemzi. Előfordul, hogy ez a környezet számára nem érthető. A regényben ilyenek például a Medve-Bébi-Szeredy kör által használt kifejezések, amelyek általában a humor forrásául szolgálnak.¹⁰

A nagycsoport-szleng: társadalmi nagycsoport használja, több kiscsoport nyelvhasználatából áll, amelyek valamilyen kapcsolatba kerültek egymással a tagok által. Két nagyobb csoportja van a helyi- és a szakszleng.

⁸ A szó- és kifejezőkészlet gyűjtésekor ezt én is tapasztaltam, s sokszor gondot okozott az elhelyezése egyes szavaknak s így céduláimon köznyelvi elemek is szerepelnek.

⁹ A szleng fogalmának és jelenségének bemutatásához elsősorban KIS TAMÁS tanulmányait használtam fel. A jelenség megértéséhez és átlátásához nagy segítséget nyújtottak a *Mi a szleng?* című kötet írásai.

¹⁰ Ld. a második részben a megfelelő szavakat,

A helyi szleng „területileg szerveződő”, a szakszleng pedig érdeklődési kör és foglalkozás alapján elkülönülő csoportokra jellemző nagycsoport-szleng. Ide tartozik a már említett katonai és diák csoportok nyelve is.

A közszleng a szak-és a helyi szleng nagyobb körben elterjedt változatát jelenti. A regényben előforduló szlengszavak: a közszleng, a szakszleng és a kicsocsoport-szleng típusaiba sorolhatóak.

A szakszlengek közé tartozik a katonai szleng, amely az összegyűjtött nyelvi anyag elemzésénél is fontos szerepet kap majd. A katonák s így a katonaiskolákban zárt csoportok alakulnak ki. Ez azért lényeges, mert a zárt közösségekben használt szleng nem választási lehetőségként van jelen. Ha valaki be akar illeszkedni a közösségbe, kénytelen ezt használni. A beilleszkedést pedig nagyban elősegíti az azonos nyelvhasználat. Aki nem használja, kilóg a sorból, ahogyan a mélyen vallásos Tóth Tibor is kilóg majd diáktársai közül. Szigorú fegyelem uralkodik az ilyen szervezetekben, így a „laza” nyelvhasználat mintegy tiltakozásként is megjelenik, és a kegyetlenkedések, megalázottság elviselésében is segít erősítve a bajtársiasság érzését. Mivel zárt szervezetről van szó, keveset érintkeznek más csoportokkal így nyelvük sem lesz olyan sokrétű elzárva a környezeti nyelvi hatásoktól. Beszűkülhet, leegyszerűsödhet nyelvhasználatuk.

A katonák ugyanúgy, ahogyan más csoport tagjai is másképp beszélnek minden különböző helyzetben. Másképp jelentenek feljebbvalójuknak, másképp társalognak otthon a családban, és természetesen egymás között is.

A katonai nyelvnek három szintjét szokás elkülöníteni, amelyek a következők:

A legfelső réteg a katonai szakirodalmi nyelv, amely máshol nem található meg szóban nem használják.

A hivatalos érintkezés nyelve a középső szint a katonai köznyelv.

A legalsó szinten a katonai társalgás áll, amely nem azonos a katonai szlenggel. A különbség az előbbi szaknyelvi jegyeiben keresendő.

A továbbiakban már a kigyűjtött nyelvi anyag vizsgálatával fogok foglalkozni. Az első rész azonban még nem lezárt, hiszen a dolgozat második fele folyamatosan keresi a kapcsolatot az előzővel. A második rész a konkrét példáival, akár az első rész elméleti anyagának alátámasztásául is szolgálhat.

Csoportnyelvről lévén szó fontosnak tartom a csoport rövid jellemzését. Azért is érdemes ez a bemutatás, mert a felvonultatott lexikális anyag megfelelő kontextus nélkül nem lenne megfelelően alátámasztva.

A narrátor 1957-ben beszéli el történetét már meglelt férfiként. A katonaságot bizonyos távlatból szemléli, nem tartozik közéjük, leszerelték. 1923-ra emlékszik vissza katonai iskolás éveinek kezdetére. A regény az 1923 és 1926 közötti diákéveit taglalja. Az ifjúsági nyelvnek ezt az állapotát rögzíti. Abból a szempontból lényeges ez, hogy a lexikális anyagot nem tekinthetjük közvetlenül a mai szóhasználattal együtt. Figyelembe kell venni, hogy a század eleji állapotot tükrözi. Nehézséget jelent ez, ha arra gondolunk, egyes szavak vagy kifejezések akkor még a szlengbe tartoztak, ma azonban már a köznyelv részei.

A nyelvet 10-13 éves gyerekek birtokolják, nagyjából olyanok, akik újoncként kerülnek ebbe a zárt rendszerbe. Olyan idős gyerekekről van szó, akiknek még a család melegére, az anyai simogatásra lenne szükségük. (Bébé vall erről a regényben: 47.) Szeretet és megbecsülés helyett azonban csak megaláztatásban, kegyetlenkedésekben és durvaságban van részük. A „totális fegyelem”-ben van részük, így állandó rettegésben, kiszolgáltatottságban kell élniük. Nem elég a feljebbvalók a tisztak, tiszthelyettesek jelenléte s a szigorú szabályzat, a formális csoport nem kevésbé kegyetlen és hideg informális vezető fogadott el magának. Ez Merényi, aki szintén rettegésben tartja a talpnyalói körén kívülállókat.

Meghatározó lesz ez az élmény egész életükre nézve. Később nem győznek majd betelni a nagy szabadsággal. Más érzés civilben lenni még és más mindezt átélve újra civilnek lenni. Így vall erről Bébé: „...ez a mai civil életünk már könnyű csak játék maradék nyári nagyvakáció.” (19.) Azonban nemcsak a későbbi életükre, a nyelvhasználatukra is nagy hatással lesz ez a létmód. Zárt csoportról lévén szó a nyelvük leegyszerűsödését várhatjuk, s valóban nemcsak a céduláim anyaga tanúskodik erről, hanem a narrátor is megjegyzi: „*Szókincsünk a nemi élet és az emésztés köréből vett féltucatnyi trágárság mindegyike rugalmasan tudta pótolni a legkülönbözőbb igéket, főneveket, (...), s ilyen módon százával és ezrével szorította ki a használatból anyanyelvünk megfelelő kifejezéseit.*” (104.)

Az a gyermek, aki az egyik pillanatban idilli állapotban még szeretetteljesen beszél az édesanyjával (*Ej,...mami!, csacsi vagy, drágám*– megszólítás a 179. lapon.) , a következő pillanatban már a jól megszokott trágárságokat használja, minden tartalom és jelentés nélkül.

A család és az édesanya szerepe átértékelődik. Eddig az anya volt az, aki minden mozdulatát, gondolatát értette, később azonban a növendéktársak értik meg egymást szótlanul a gesztusok és a mimika alapján vagy csak néhány elharapott mássalhangzóból. A néma gyerekek az anyja már nem érti meg a szavát (183.)

A csoport, amely tulajdonképpen az év legtöbb idejét együtt tölti akár nagyon szoros kapcsolatokat is kialakíthat. Az így kialakult kiscsoportok pedig megalkotják a saját nyelvüket, amelyet még a velük együtt élők sem biztos, hogy megértenek.

Ilyen például a Bébé és Szeredy által használt: *ereklye?! – piff!* kérdés felelete, amellyel mindig a jó hangulat keltésében a feszültség oldásában találkozunk. Szeredy meséli el ágyszomszédjának, mint kapott egy elemista osztálytársa egy nyaklevest tudatlansága miatt. A történettel oldja a Bébé „balfékségéből” eredő feszültséget. Máskor az összetartozás jeleként értelmezhető, van jó dolog is a katonaiskolában értelemben (261.) Szeredy békülési célyattal mondja (355) vagy egyszerűen csak a vidámság növelésére (435.) mindenképpen fontos a közös titok jellege. Egy csöppnyi „lazaságot” lopnak ezzel szigorúan rendszabályozott életükbe.

A nyelv fontos kibúvót jelent a szigorú rend alól. Bár a mindennapok borzalmasak és egyhangúak a nyelvben örömeiket lelhetik. Például a már említett barátokról tudjuk meg: „*mindenféle hülye naptári neveket adtunk egymásnak*” (mint *Balambér, Szaniszló*) „*a megszokott trágárságok helyett avatag, irodalmias káromkodásokat használtunk tréfából*” (A *teremburáját!, Ezer kartács és bomba!*). (355.) Az efféle nyelvi oldás megteremtéséhez azonban idő kell. A csoportba tagozódás kezdetén, az új világ megismerésének elején még csak a csoport által diktált nyelvi normát használták, amely tulajdonképpen a beilleszkedést, az idegen világ megismerését segítette elő.

A számukra új szavakat mind meg kellett tanulni a világban való eligazodás kedvéért. Sokszor előfordul az *elefes* szó, amely kívülálló számára semmit nem jelent, annál többet és változatosabbat az avatottaknak. Szinte minden előforduláskor más jelentéssel áll elő. Használják a vita lezárására (72.), tartozás rendezésére ti. trágárságban, ’felesleges ugrálni’ jelentésben (150.) vagy egyszerűen semleges trágárság és kitérő feleletként (221. ennek magyarázatát maga az elbeszélő adja) vagy fölényes elutasításként (295.) szerepel vagy az egyet nem értés kifejezésére szolgál, trágárság minőségben (402.). A *pokrócozás* (119.) Merényiék fenyítése, ahogyan a *porolókorbáccsal* (120.) vívott párbaj is. Az *önfertőző* megnevezést minden esetben a kiközösítendő személyek megnevezésére alkalmazták. A *cikkelés* cincogó, cicegő hang, amely arra szolgál, hogy jelezze, jön már a tiszthelyettes, vége

a rövid szabadságnak. A *csont* éppen az ellenkezőjét jelentette, azt hogy tiszta a levegő. Céliövésnél *meszelés*, a kézzel való integetés a találat nélküliség kifejezésére szolgál.

A *kupleráj* szó jelentése teljesen ismeretlen volt a 10 éves gyerekek számára. Többféleképpen negatív és pozitív értelemben is előfordul. Használatáról ezt mondja a narrátor: „*Ezt az elítélő kifejezést mi is mindig rossz értelemben használjuk* (ti. rendetlenség, felfordulás – de csak a tiszthelyettesek szemében) *holott ebben az esetben például kétségkívül jó dolgot jelentett* (zavartalan beszélgetés, felállás a helyükről, pepecselés, aránylag szabadon békességben való létezés) (104.) Nyilvánvaló, hogy ez a szó a gyerekek számára az utóbbit, s csak a tiszthelyettesek számára jelentette az előbbit.

A *nyasgem* és más változatai is ismeretlenek az odaérkező újoncok számára. Gyakori megjelenésében előfordul sértésként, elutasításként és a talpnyalás jelzőjeként is. Ez utóbbira példa a: *Ne nyalj Medvének!* (459.) felkiáltás.

A csoport által kialakított „szellemességek” is unalmassá válnak. Elmúlik az újdonság ereje, lassan kopni kezdenek. Ilyen sorsra jut a *Mostál már szájat?* provokáló kérdés is, amely legtöbbször a *Miért?* választ vonja maga után, s akkor csattan el a poén: *Hogy kinyalhasd!* S míg ez a kívülálló, a civil számára inkább durvaságként hat, addig a csoport tagjai jót nevetnek szellemességükön.

Egy csoport nyelvét legjobban a belépéssel lehet megérteni, megismertetni. Az elbeszélő így vall erről: „*Akivel meg akarnám ezt értetni, annak végig kellene élnie velünk együtt tíz éves korunktól fogva az egész katonaiskolai életünket*” (9.)

Míg a kiscsoport már néhány elharapott mondásból megérti egymást (mint azt már említettem is), addig az otthon maradottak már nem értik katonanövendék családtagjait. Nem egyszer mondja erről az elbeszélő: „*Nehéz ezt megmagyarázni idegennek.*” (6.) vagy másként: „*Nem egyszer megtörtént, hogy odahaza szabadságon a szüleink nem értették beszédünket, és kénytelenek voltunk a kérdésünket vagy feleletünket visszafordítani a polgári nyelvre.*” (105.)

Az elbeszélő gyakran ad jelentésbeli magyarázatot az egyes megnyilatkozásokra, azonban be kell látnunk, hogy e nélkül nem igen értenék meg. Gyakran találkozunk *Mb! He!* és más, csak néhány mássalhangzó erejéig tartó megnyilatkozásokkal, ami más helyzetben mindig mást jelent, s magyarázat nélkül valóban értelmetlen nyögdecselésnek gondolnánk. Például *mb, hpm* (8.) morgásokat így fordítja le: „*látod marha mit járatod a pofádat, én itt ésszel figyelem a dolgokat!*”! Egyetlen párbeszédben a kívülálló számára több az idegen és értelmetlen kifejezés, mint amit megért. A *he* megnyilvánulás például háromszor fordul elő egy másik beszélgetésben, persze minden alkalommal más értelemben. Az elsőként 'mi van?' jelentésben fordul elő, a másodszer a 'kicsoda?' kérdéssel tekinthető egyenlőnek, a harmadik

azonban már hosszabb mondatot foglal magába: 'Mi a szösz hát a másvilágról is jár posta?' (20.) Az elbeszélői magyarázatok vezetik az olvasót a megértés útján, azonban nem csak jelentés magyarázatokkal szolgál, gyakran elmélkedik a nyelv kérdéséről is, folyamatosan reflektál az egyel nyelvhasználati jellegzetességekre.

Kevés töltelékszó fordul elő a műben. Mindössze három alkalommal találkozunk az *izé* szóval eltérő funkcióban. A *megizélheted a micsodát* egy durva káromkodás helyett írt le. Más helyen *ö, izé* egyértelműen időhúzás céljából, határozatlanságból használja a nyolcadéves növendék. Konkrét jelentésben fordul elő egy mondatban: „*Hogyapitlébe izélték bele ezt a kurva madzagot?*” Itt 'tették bele' jelentésben szerepel. Remek példa ez a mondat az oktalan durva beszédre és a nyomatékosításra is.

Már az újoncok bevonulásakor szembesülniük kell az új valósággal, amelyet kezdetben nem értenek. Később hozzászoknak a folyamatos durvaságokhoz, de mégis minden huszadik durvaságot, az ember hajlamos magára venni, így nem csak tréfának, de mintegy, kibúvónak is értelmezhetjük a már említett irodalmi káromkodások átvételét.

Megszokásból mondja a *zöldes-szürke nyomorék* (30.) azaz a negyedéves növendék, hogy a „*kurva istenit az anyjának*” vagy már a rendszer oldódásakor nagy vigasság közben: „*sárgalábú istenit az anyjának*” (448).

A legtöbbit használt szavaik negatív értelműek. Sok kifejezés szolgál a félelem, az ellenszenv és az elutasítás kifejezésére. Elsőként a leggyakrabban előforduló szavakat, mondatokat veszem sorra, amelyeket általános durvaság névvel illetek. KÖVECSESE¹¹ fene (se) tudja szócikket vesz fel szótárába, melyet általános és durva jelzőkkel illet annak a jelzésére szolgál, hogy nem tudunk valamit. Diákjaink ezen értelmén kívül sok más jelentésben használják. A *menj a fenébe* 'indulj' (25.) mellett elutasításként (196.) is jelen van. A 295. lapon ennél jóval összetettebb jelentése van. Az elbeszélő túl ridegnek, fennköltnek mondja, más szavakkal lefordítva: „*semmi közöm hozzátok, még a nyelveteket sem beszélem...*”, Halász Petár *vidd a fenébe* (386.) szavakkal ad át egy sült krumplit régi barátjának. Vidd el gyorsan, hogy meg ne lássa senki mondattal helyettesíthetnénk. Minősítésként is használják, mégpedig lekicsinylésként: *fene egye meg* formában (143.) Többször nyomatékosításként értelmezhető jelenléte a mondatban. Egy egyszerű 'minek?' vagy 'miért?' kérdés helyett *mi a fenének?* (452.) változatot használja Bébé Szeredy visszatértének okát kutatva. *Egye fene* (416.) *bánja fene* (254.) mondatokkal adnak hangot érdektelenségüknek. *A fenének se volt barátja a lópikula!* – mondja indulatosan Bébé, mikor Medve miatt került bajba Schultze

¹¹ KÖVECSESE ZOLTÁN: Magyar szengszótár. Budapest, 1998. 99.

előtt. A fenének se volt, azaz senki nem volt barátja senkink – a lópikula (433.). Medvét a *fene eszi* a lányokért, azaz érdeklődve fordul feljük.

Ezek közül a szavak közül gyakran nem lehet „lefordítani” néhányat, nem tudunk nekik megfelelő szinonimát keresni, csak nagyjából lehet behatárolni a jelentési körüket.

A *Ló! Pikulát!, lópikulát, Ló!* Kifejezéseket csak nehezen tudtam értelmezni, ha egyáltalán szükség van erre. A *Ló!*-t használják felháborodás, tiltakozás kifejezésére és a másik leintésére is. Bébé Dehogy felejttem! (ti. szünetről egy könyvet visszavinni) helyett is *Ló!*-t használt volna, ha Szeredyvel nem térnek át a rendes beszédre. Erre Medve valóban *Ló!*-val felelt, ami azt jelentette, 'dehogy várom meg a villamost veled!' (332.)

A *Ló! Pikula!* Mindössze kétszer fordul elő mind a kétszer dühös megnyilvánulás először egy hajnali beszélgetés alkalmával ne untass, nincs kedvem beszélgetni (126.) másodszor pedig 'hülyeség' értelemben.

A *lópikula* mintha a *fene* szinonimája lenne. Legtöbbször nyomatékosításra szolgál: például 'mit akar?' mondat helyett, a *lópikulát* akart használni (191.). Annak kifejezésére, hogy valamit egyáltalán nem lehetett előre látni a *lópikula se képzelte ezt* mondat áll (191) Varjú Bébé bokarándulása előtt áll hitetlenkedve s azt így fejezi ki *rándult a lópikulát!* (436.)

Szintén a *fene* szó jelentésével azonosan használják a *pitlit*. A pitli első jelentésének az Magyar értelmező kéziszótárszótár a víztartó edényt veszi fel tájszóként. Második jelentésként menj a pitlibe mondatban *fene* jelentésben értelmezi.¹² Tehát elutasítás és nyomatékosítás kifejezésére is szolgálhat.

A *frász* szónak hasonló jelentési köre van mint a *fenének* a *pitlinek* és a *lópikulának*. Nyomatékosításként azonban kevesebbszer fordul elő, mint hitetlenkedés kifejezésére. A zubbony viselőiről jelenti ki Both: *frászt!* (131.), ami annyit jelent nem hiszi el, amit Czákó Pali mondott. A *frász törné ki* (395.) általános rosszkívánságként szerepel. A *törje a nyavaja* (373.) szófordulat igen hasonló az előzőhöz, ez azonban konkrétan a félelemre utal, annál azonban sokkal szélesebb jelentésköre van. Ha a félelem szót választanánk szinonimának, az meglehetősen leszűkítené használatát és értelmét.

A *hülye* buta, ellenszenves, lökött értelemben fordul elő legtöbbször. Ezek a szokványosabb jelentései.¹³ A tiszthelyettesek az újoncokat, de még a többieket is a *világ hülyéinek* tekintik (36.), ami ellen a gyerekek erős igazságérzet kezdetben megpróbál lázadni, de annak értelmetlensége láttán inkább ők is beilleszkednek ebbe a viselkedési formába. A diákok *hülye*, azaz 'értelmetlen' reménykedéssel tekintenek az ébresztő

¹² Magyar értelmező kéziszótár. Budapest, 1982. 1108.

¹³ KÖVECSÉS ZOLTÁN: Magyar szlengszótár. Budapest, 1998. 129.

tiszthelyettesre, hátha tévedés történt. Idétlen pironkodásról, naptári nevekről beszél, amikor a *hülye* szót használja (444, 355.). Medve *hülye természetén* pedig valami olyasmit ért Bébé, ami az övétől különböző, és folyamatosan bajt okozó.

A hülyéből képzett szó, a *hülyén* 'rosszul' és 'idétlen' jelentésben fordul elő. Bébé zavarának leplezésére *heherészik hülyén* (216.) és *hülyén* és mesterkélten hangzik számára a Medvével való komoly beszélgetés is (430.).

A *hülyeség* szó elutasításként (Medve utasítja el a feljebbvaló jogait (79.), tudatlanság, hibaként (Medve megy neki a „hatalmi körökhöz tartozó Varjúnak ezt tartja hülyeségnek Bébé (139.), Bébé hülyeségében, meglepődött örömeiben öleli át a kórházban feltűnő Medvét (379.) s végül vicces dolog jelentésben is megjelenik (386.).

A *pofa* szó sokszor (húsznál többször) fordul elő a regényben. A Magyar szelgyszóárban¹⁴ 'arc', 'száj', 'ember', 'férfi' és 'egy pohár vagy korsó sör' jelentései vannak megjelölve. Kétségtelen, hogy a regényben is ezek a jelentései (ti. arc, száj) a leggyakoribbak. Ezekon kívül azonban a diákok pofákat vágnak, azaz grimaszolnak vagy a nemtetszésüket fejezik ki. Ha *félpofával* beszélgetnek (236.) a tiltás miatt szinte észrevétlenül teszik azt. *Schultze pofája* alatt pedig az egész személyét kell értenünk (403.) ugyanúgy, amit a barátok *vén hülye pofája* is, ami egyébként a kedveskedés mozzanatát is magába foglalja. A durvának ítélt szavak tehát akár a kedveskedés, békülés eszközei is lehetnek, s így valóban azt láthatjuk, hogy a megfelelő kifejezések bizony igencsak háttérbe szorultak a katonaiskolás diákok nyelvhasználatában. A *pofazacskó* szóösszetétel is az arcot jelöli, a *jó pofa* (418.) dolog pedig egyenesen vicces. Ha valakinek *rátóznak a pofájára*, az kétségtelenül nem fontos ember és ügyet sem vetnek rá. A *pofázás* és a *járó pofa* a beszédre utal, ezért mondhatja az, aki már meguntta, hogy *pofa be!*, ami bizony elég gyakori módja a beszélgetés befejezésének.

Van azonban egy durvább formája is, mégpedig a *kuss*, amit még az előzőnél is többször használnak a szereplők.

A katonaságnál nem nagyon lehet *ugrálni*. A szó három jelentésben fordul elő. Mit ugrálsz?, (313.) ne fontoskodj! Értelemben, lekezelően. *Kevesebbet ugrálj!* (340.) azaz ne szólj bele mindenbe. Az elbeszélő így ír erről: „*Rég megtanultam már, hogy itt nem nagyon lehet ugrálni, azaz mozgolódni, nevetni, sírni, haragomat vagy jókedvemet szabadjára engedni.*” (353.)

¹⁴ KÖVECSÉS ZOLTÁN: Magyar szelgyszóár. Budapest, 1998. 250.

A *dögölj meg* rég elvesztette már eredeti jelentését, nem egymás halálát kívánják ezzel az igével, csupán elhatárolják magukat a másiktól (300.) vagy békülési szándékukat fejezik ki (Ld. Még az *ereklye?! szónál* leírtakat!)

Kifejezetten az elutasítás kifejezésére szolgáló mondatok: *mehetsz anyádba* (435.), *eredj innen* (419.). Az elutasítás nagyon gyakori beszélgetésekben. Az egyik a másikat könnyen bajba sodorhatja, vagy csak már erejük sincs egymással, akár még beszélgetni is. A kapcsolat kialakításának megakadályozására pedig mi sem jobb módszer, mint e durvaság és az ellenszenv érzésének felkeltése.

A katonaeletükben kevés dolog van, ami valaha is ne váltotta volna ki belőlük az ellenszenv érzését. Ezt azonban nem mindig durva megfogalmazással, szóhasználattal teszik. Feljebbvalóik is ellenszenvvel viseltetnek irántuk. Mi sem jobb példa erre, mint változatos, értéktelenséget kifejező megnevezéseik, mint a *rühes* vagy *koszos újonc* (82, 75.).

Nem kell durvább jelző legjobb barát kifejezésére, mint a *kurva* (Medve) (124.). Furcsa, ambivalens érzést sejtethetünk ezek mögött a megnyilvánulások mögött, mert mikor bajt okoz ügyetlenkedésük, trágár jelzővel illetik egymást, közben pedig bevallják maguknak, mennyire szeretik a másikat s ennek kifejezésére csupán és újra csak a durva szavakat ismerik.

Trágár szók közül például még a *rohadt* (kincstári nadrág) (126.) és az *állat* szolgál még az ellenszenv kifejezésére.

Az esetek többségében azonban nem durva szó, hanem teljesen hétköznapi fejezi ki az ellenérzést. *Utálatos hülyeségnek* (430.) nevezi a már említett komoly beszélgetést Bébé. Az *ocsmányság* (231.) szóval körülbelül meghatározhatóan rossz dolgot jelöl. A többi szót inkább gyereknyelvi jelzők közé sorolom, mindegyikben érezhető egyfajta dac gyermeki indulat, és nem egyszer igazságérzet nagyfokú jelenléte. A következő szavakat sorolom ebbe a csoportba: *undok, csúf, ronda, buta*. Medve *butának* nevezi a már említett „néma gyereknek anyja sem érti a szavát” közmondást, mert nem akarja, hogy megváltozzon az anyjával való néma egyetértés, ami immáron örökre elveszett. Tudata mélyén ott motoszkál a megváltozott viszonyok kegyetlen valósága, de gyermeki tehetetlenségében nem tehet mást, mint butának nevezi, ami ellen nem tehet semmit.

Hasonló a helyzetük a *csúf* tananyaggal (256.), a nyirkos s ezért *undok* kapcával (281.), s azzal az *undoksággal*, amely a rossz közérzetet jelképezi.

A *ronda* *Schultze* (74.) ellen sem tehetnek semmit.

Medve egy helyen Merényiek körét nevezi *ronda csiszlikeknek* (148.). „*Ez a civil kifejezés a mi szótárunkhoz képest elég enyhe volt, de furcsaságában annál sértőbben*

hatott.”– vall róla visszaemlékezéseiben Bébé. A katonai nyelvhasználatukban a trágárság valóban mindennapi volt (6.), szemben a civilvel, amelyben a durva nyelvhasználatnak legnagyobbbrészt oka van. Ezért jelenthetett sokkal nagyobb sértést ez, mint akár melyik megszokott szófordulatuk.

A szorongás, a félelem, a rettegés mindennapi velejárója volt katonaiskolai éveiknek, főként az első időkben. Kezdetben Merényi köre használja félelem keltésére és fokozására az alábbi mondásokat: *tele a gatyá?* (139.), *összetojtad magad?* (272.). Később már negyedévesként más is használja az alsóbb évesek jellemzésére. Apagyiról Halász Petár: *összecsínálta magát barátom!* (447.)

Szófordulataik igen szemléletesek, fantáziadúsak, olykor értelmetlenek vagy szükséges az elbeszélői magyarázat „lefordításukhoz”. Az öreg, azaz a kórházi katonaoorvos kirúgja a szimulálókat, *mint a patyolat* (318.). Egyedi és ritka szóhasználat ez saját bevallásuk szerint.

Az egyéni véleményeket, szabad megnyilvánulásokat ez a csoport nem tűri (ezért lesz később olyan nagy értéke a szabadságnak ld. (X lap)). Mindenféle ilyen megnyilatkozást még csírájában próbálják elfolytani, melyben a lenézés és a jogfosztottság hangsúlyozása sokat segít. Formes Attilát így „teszik helyre”: *ki kérdezett?* – ami azt sugallja, hogy nincs joga másképp megszólalni; *kinyílt a csipája?*, mint az állatkönykök a szemük kinyílása után bátrabban kezdenek mozogni a világban és már önálló cselekedetre is képesek lesznek. Merényiék *kitapossák a belét* (430.) azaz leszámolnak azokkal, akiket uralmuk ellen valónak tartanak.

Az ismeretlen százados Medvét akarja *bevágni, mint a taknyot*, azaz szolgálatba állítani akarja (455.).

Érdekes megfigyelni, hogyan szólítják, és hogyan nevezik még egymást a fiúk, és hogy szólítják a felettesek őket. A megszólítások és elnevezések lehetnek kedveskedők, viccesek, bizalmaskodóak, de lehetnek nagyon durvák is.

Kusmics százados kedveskedik mikor növendékeit *betyárnak, kiskomámnak* vagy *öcskösnek* nevezi. Kedveskedi a foglár is, amikor Medvét *jómadárnak* nevezi, a vacsoráját pedig képletesen *madáreledelnek*.

Kedveskedik és bizalmaskodik Halász Petár is, amikor Apagyit *kisöregnek* (374.) nevezi. Bizalmas a *cimbora* és sokszor előforduló *öregem* megszólítás is. Medve és Bébé gyakran tetézik ezt az édes jelzővel (*édes öregem* 379.). A 14 éves gyerekek *vén marha* névvel illetik egymást (464.) viccesen és többihez képest mintegy érzélgősen.

A *cserkész* azonban már lenéző lekezelő elnevezés (292.) a katonalétnél alacsonyabb szintet jelöl, komolytalan játékos katonához nem illő viselkedést.

A *ganéj* (273.) a *dög* (csökönyös vagy hálátlan jelzővel mindig Medve megnevezése) az *állat!* *valag* (399.) vagy a *barom*, *állat*, *rohadt hülye* (430.) erősen nyomatékosított vagy dühös indulatról tanúskodó durva megszólítások.

Ezek után a regénybeli szlengnevekre térek ki. A fogalmat KIS TAMÁS tanulmánya alapján¹⁵ használom, mely szerint a társadalmi kiscsoportokban megszülető és ott használatos ragadványnevek, amelyek nyelvi síkon a szlenghez kapcsolódnak. Ezek tehát azok a csúf- és gúny, nem egyszer bóknevek, amelyeket legnagyobb részt a gyerekek és a serdülők alkotnak játékoságból, tréfából, gúnyból, csúfolódásból, azonban felnőttek körében is előfordul. Általában megnevezésként a hivatalos nevek helyett áll, de előfordul olyan eset is, amikor a hivatalos név egyik tagjával, a vezetéknevvel együtt használatos. Legnagyobb részük egyelemű.

A regényben csak gyerekek által adott ragadványnevek fordulnak elő. Hivatalos névből alakult a *Bébé* elnevezés, a hivatalos név Both Benedek monogrammá rövidítéséből. Kmetty Fidélből *Kmetty Mancsi* a gyerekek átnevezése nyomán. A nevet Fidél lányos arca miatt kapta. Mufi, akinek hivatalos neve nem is szerepel a regényben, még az odaérkező újoncok előtt kapta becenevét s így sem ők sem az olvasó nem tudja a névadás okát. A *Mufi* hallatán inkább kutyára gondolnánk nem kislányra. Neve valóban jól illik jelleméhez, nem egyszer kutya szerepben tűnik fel Merényiék előtt, akik ezt persze ki is használják, s jót derülnek Mufi pítizésein, csaholásain.

A többi ragadványnevet a tanárok viselik, persze tudtukon kívül az esetek legnagyobb részében gúnyos felhanggal. A parasztosan közönséges Bognárból, akinek ráadásul vas megyei tájszólása van, *vadparaszt*, a tagbaszakadt Balabán *behemót*, a kegyetlenül vérengző algebratanárból, Dancsóból pedig *vadember* lesz.

Az öreg katonarost egyszerűen és kedvesen *öregnek* nevezik. Szeretik őt, hiszen nem túlszimulálva a betegséget, akár több napot is békében, nyugalomban és szabadon tölthetnek a kórházban. Kusmics századosból az újoncok megérkezése előtt lesz *Kenguru*. Molnár őrnagy a frissen púderezett arcával elnyeri a *púderes páviánülep* elnevezést.

Az ember főleg férfiak és fiúk általános megnevezésére egy egész sor szinonimát használnak, ezeknek legnagyobb részt negatív a jelentésük. Az újoncok jelentéktelenségére szolgáló kifejezések, amelyek valóban csak velük kapcsolatban fordulnak elő mindegyik

¹⁵ KIS TAMÁS: *Szlengnevek a szlengben*. MNyj, 33:93-104.

csupán egyszer: az *ülep*, a *trágyalé* és a *senkiházi* (73., 75.). Teljesen semleges alaknak nevezik az önfertőző Ötvevényit (233.). A *fickó* és a *fráter* szintén minden pozitív és negatív hangzás nélkül szerepel a férfi vagy ember szavak helyett (13., 150., 400.). A tízéves gyerekek a kötelező fényképen mamlasz kis *fajankónak* festenek (234.). A rászédhetőséget fejezi ki a *hólyag* és a *pali* elnevezés (14.). *Paraszt* szóval legtöbbször Bognár faragatlanságát érzékeltetik, őt takarja ez a tisztelet nélküli kifejezés. Szeredyből idős korára vén kopasz *szivar* lesz (44.).

Az *állat* szó kétszer az ellenszenv és a butaság kifejezésére szolgál, durva minősítést kap ilyenkor. *Állatságként*, azaz hiba, ballövésnént, amely főleg a viselkedésre utal már inkább általánosnak nevezhető.

A *barom* szó ember jelentésben többször, öt alkalommal fordul el elő. I-képzővel pedig alkalmas a nyomatékosításra: így lesz a nagyon melegből *baromi meleg*. A *baromság* buta dolgot jelöl, de ha baromságból csinálnak valamit az már a dolog vicces voltára utal.

A *marha* szó a leggyakoribb a szlengszók közül. A *marha* jelölheti az egész embert, annak képzett alakjai, persze lekicsinylő és durva minősítésként. Amikor Bognárra azt mondják, hogy *marha paraszt*, nyilván a faragatlanságára, durvaságára és erőszakosságára utalnak, a *marha* jelzővel azonban mindezt nyomatékosítva, és többszörözésre fokozva fejezik ki. Bébé egy helyen *te marha állatnak* (138.) nevezi Medvét. A *marha* és az *állat* itt körülbelül azonos jelentéskörben fordul elő, azonban a különösen durva jellegét az együttállásuk okozza. Így különösen nyomatékos és indulatos lesz. A *marha* szó azonban jelzőként is előfordulhat: buta, hülye jelentésben (a jelentés megadása itt különösen megváltoztatja a szó eredeti hangulatát és hatását).

Medve a megbízott vezető és Knetty a rangidős között kialakult feszültségben Medvének adnak igazat. Knetty lázadozását Czakó hűti le: *marha vagy!* felkiáltással. A *marha* ebben az esetben azt jelenti, hogy nem cselekedett megfelelően (458.). A *marha* máshol Medve barátságos megnevezéseként szerepel. Bébé mondja megkönnyebbülten „*Nem haragudott hát rám a marha*” (432.).

A *marhaság* a 'badarság' jelentésben, az egyet nem értés és a hitetlenkedés kifejezésére szolgál. Amikor azonban *főlösleges marhaságról* beszéltek fölösleges 'dologra' gondolhatunk, de amikor Zsoldos *marhaságokat suttog* a fülükbe, vicces dolgokról van szó.

A fiúk gyakran *marhászkodnak* vagy *marhulnak*. Minden esetben a viccel szinonimájaként is felfogható, de más mellékesebb jelentések is társulnak ehhez. Ötvevényi feliratkozását a panaszrovatba a napos először viccnek tartja, utal azonban a meggondolatlan

jellegére is. Medve nem akar Schultznéak búcsúajándékot venni, különös viselkedésére utal tehát a *ne marháskodj* felszólítás (403.).

Az elbeszélő igen gyakran nevezi társaságukat, az újoncokét *maflának*, *pipogyának* vagy *bambának*. Több más szinoníma is előfordul ügyetlenségük kifejezésére, mit a *mulya*, *mamlasz* és a *balfék*. Ez a szinonímasor szolgál leggyakrabban önmaguk megnevezésére.

A *mafla* szó jelentését így adja meg KÖVECSESE: 1. ált. biz. ügyetlen, 2. ált. biz. ügyetlen ember, 3. rit. ütés, pofon¹⁶. Itt az első két jelentésében szerepel a harmadik egyetlen alkalommal sem fordul elő.

Dégenfeldet azonban találóbb bárgyúnak, mint ügyetlennek nevezni (61.). A *mafla* és a *mafláskodik* szavak jelentése a többi esetben nem határozható be ilyen pontosan. *Mafláskodásnak* nevezi Bébé a kevésbé megrakott tálak megszerzését, Medve csuklózását a ködben, Medve komolyságát a foglárrel szemben, de *mafla* az újoncok sapkaviselete is, ahogyan Bébé első gimnáziumi osztálytársai.

A *bamba* szó jelentései nincsenek csak a bambul van benne a Magyar szlengszótárban.¹⁷ A bambul ige nem fordul elő a regényben a *bamba* és a *bambaság* szavak annál gyakrabban. A jelentés behatárolása itt is meglehetősen nehéz. Sokféle kontextusban fordul elő jelentése nem mindig, hangulata azonban azonos, hasonló a *mafláéhoz*. Így beszélhetünk Homola *bamba merevségéről* almadobálás közben, így lehet *bambaság* a civilekkel folytatott üres fecsegés a katonaságról, *bamba kiskölykök* a fényképen, jámborságában *bamba* Medve is, és Orbán jelzője, amely már majdhogynem állandó.

Az eddig említett szlengszavak legnagyobb részét a közszleng részei, azért bontottam kisebb csoportokra, mert a csoport felől közelítve elemzésükhöz fontosabbnak találtam megbontásukat, mint egyszerűen csak egy nagy csoport részeként halmozottan tekinteni előfordulási módjaikra és gyakoriságára.

A továbbiakban megemlíthető szavak ritkán, egy-két alkalommal (néhány többször is) fordul elő a regényben a szlengszótárban felsorolt jelentésekkel azonosan vagy hasonlóan. Merényi „*ugratta*, etette, szelíden gyötörte, maga mellett tartotta Tóth Tibort. *Ugratta* azaz viccelődött vele (421.) Medve azzal, hogy *megússza a büntetést* (321.) nem kerül sor annak végrehajtására. Ha egy tanár *kipécéz* egy diákot, akkor szeszélyből, rosszindulatból kiválasztja őt.

A *valagba* (fenékbe) *billentés* lehet a harag vagy a szeretet jele is. A tiszthelyettesek nem tűrik a *kaszinózást* (319.) ami nem más, mint a feszült fegyelem lazulása, amikor már fecsegni

¹⁶ KÖVECSESE ZOLTÁN: Magyar szlengszótár. Budapest, 1998. 187.

¹⁷ KÖVECSESE ZOLTÁN: Magyar szlengszótár. Budapest, 1998. 21.

és beszélgetni is mernek a növendékek. Laczkovics a folytonos lekezelések, *lebunkózások* (255.) ellenére is mindig talpra ugrik, egy valódi *kely-fel-jancsi*, azaz kitartó és szívós.

A diákok *dutyinak* (a feljebbvalók *fogdának*), a mama (Medve mamája) régies kifejezést használva *áristomnak* nevezi a feljebbvalók által fogdának nevezett helyet.

Ha félnek Merényiektől az újoncok, *berezelnék* (271.) és egyenesen *nyomorúságnak* (196.) nevezik a való életet, ahol annyiszor *csőbe húzzák* őket (201.). A *rohadtság* egy rossz, a *potomság* egy jelentéktelen dologra utal.

A növendékek *ficcsben*, azaz 1000 koronában fogadnak (Czakó anyja nem használja ezt a szót), és *priccsen* (katonai vagy rozoga ágy) alszanak. A növendékek gyakran *lónak fel* a harangozó toronyba vagy *lógják el* a reggeli csuklózást.

Az étteremben *mócsingot*, azaz húst vagy valamilyen éte-habarékot, vagyis behatárolhatatlan ételt és *löttyöt* (kakaó cipó nélkül) kapnak. A *sapó* megnevezés sapkaviseletet takar, így lesz Medvesapó, Garzó-sapó, Tepliczky-sapó. A nőt *jószágnak* a pofont *nyaklevesnek*, a kezét *kacsónak* vagy *mancsnak*, a rádiót *masinának* nevezik. A rádió gyakran nagyon *rozoga*, instabil, gyenge készülék, amelynek készítéséből valóságos járvány lesz. A katonai lét Medve számára *maszlag*, színészkedés (300.), amelyben „*szerepeket próbál, áltatja magát, komédiázik.*”

A sor folytatható még, én csupán néhány példa kiragadására törekedtem.

A katonai nyelv köréből már szóba került néhány példa, úgy, mint a *priccs*, az *újonc*, a *civil*. A civileket akár *rongyembereknek* is nevezik, mivel nem jellemző rájuk a bajtársiasság (94.), Schultze tréfásan *reterát-vitéznek* nevezi a növendékeket, ami azt jelenti, hogy *tele a gatyá* (139.).

A *cselló* konyhai kisegítő munkát jelent ma. A regényben *kicsellóz valakivel* formában fordul elő, ami mind a három esetben azt jelenti, hogy 'becsap, rászéd valakit', vagy pedig 'kitol valakivel'.

Kétszer fordul elő a *komisz* szó, amely a katonai szlengben alakult és onnan terjedt el, 'rosszindulatú, nagyon rossz' jelentésben.¹⁸ Mindkét esetben ilyen értelemben fordul elő, csak először melléknévként (*komisz dolog*, ami Orbán Elemérrel történt) (95.), másodszer Balabán nem *komiszkodik* a társasággal, ahogyan az elődje, Schultze is tette.

A katonai szaknyelvből elég bő szókincset ismerhetünk meg, mint a *leszerel*, a *rendelkezési állomány*, a *szolgálaton kívüli viszony*, a *parancsnokság*, stb. Katonai

¹⁸ KIS TAMÁS: Bakaduma. Budapest, 1992. 338.

vezényszavakat idéz, mint a *hozzám!*, *viszakozz!*, *vigyázz!*, *pihenj!* stb., ezek Schultze szóhasználatában így hangzanak: *mgye!* vagy *mgyá!*, azaz 'vigyázz', *peh*, azaz 'pihenj'.

A katonai szabályokban benne foglaltatik a kötelező magázódás¹⁹, s valóban már a tíz éves gyerekekkel is ilyen távolságtartóan beszélnek. Magázva kell jelenteni, *raportra*, azaz kihallgatásra menni, magázva beszélnek a feljebbvalóikkal is. Schultze csak párszor tegezte, a diákok egyikét-másikát, s akkor is csupán jókedvében, rövid ideig.

Ezt a sok idegen szót és különleges nyelvhasználati módot kellett elsajátítaniuk a frissen érkező újoncnoknak, különben nem tudtak eligazodni az idegen világban.

A növendékek előszeretettel használják a tanáraiktól tanult idegen szavakat, valamint nyelvhasználati módokat, még ha gúnyolódás céljából is. Így fogják alkalmazni az Ernst alezredestől és a Schultztétől tanultakat, mint a *flótás*, azaz szerencsétlen ember, az *indolens*, azaz közönyös, a *szakrament*, ami a szentségelés, káromkodás fogalomkörében mozog, a *pernahajder* (semmirekellő), vagy a *kretén* (nemtörődöm, hanyag) szavakat.

A tanár stílusának és egyedi szóhasználatának parodizálása szintén a humor forrása. (*Magának híre-hamva sincs, alkalmasint, nebuló* (165.) Az első kettőt Ernst alezredes gyenge felelet után használta, a harmadikat pedig sértésként alkalmazta.)

A katonaiskolában használt német szavak, mint a *sercli* (karéj), *stráf* (csík, rangjelzés) gyakran fordulnak elő mind a tiszthelyettesek, mind a növendékek nyelvhasználatában. Ilyen még a kiváltság jelentésű *extrawurst*, amit leginkább gúnyos értelemben használnak, és a *dreck*, ami retket és piszkot jelent, gyakran a gúnyolódás és a komizkodás eszköze. A Magyar szlengszótár drekk alakban veszi fel rossz, silány (dolog) jelentésben.²⁰

Az ifjúság nyelvében gyakoriak a túlzások és a kicsinyítések mint azt már az első részben kifejtettem. Ilyen túlzással mondják, hogy *laposra pofoz*, *pokoli* düh vagy biztonság. A *legpokolibb képesség* azonban a legkülönlegesebb képességre utal. Kicsinyítésre nem találtam példát.

A sport nyelvéből való a *fedezet* és a *bekk* szavak, ez utóbbi 'hátvédet' jelent.

A játék nyelvéből a *kibicel* szó fordul elő kétszer. Medve nem csak a játékba szól bele illetlenül, hanem a zenébe is. A kártya nyelvéből Czakó anyja kapcsán fordulnak elő szavak mint a *káró*, *pikk*, a *belicitál*, a *lap kihívása*, a *kör impasszolása*, a *dáma átütése*.

A megszokottól különböző jelentésben vagy hangulatárnyalattal fordulnak elő a következő szavak, kifejezések: a *konzorcium*: lat. közg. ideiglenes szövetkezés valamilyen

¹⁹ KIS TAMÁS: Bakaduma. Budapest, 1992. 360.

²⁰ KÖVECSÉS ZOLTÁN: Magyar szlengszótár. Budapest, 1998. 67.

nagyobb szabású közös pénzügyi műveletbe, tőkebefektetésre.²¹ Itt azonban csupán egy cserepiacot jelöl, aminek legfőbb valutája a zsíros kenyér volt.

Szeredy hangszerét *cipelte* Mohácsig. A szó nehezen visz jelentésű, itt azonban nyilvánvaló nem a hangszer nehézségére utal, és nem is Szeredy cipelte, hanem a hajó, túlzott tehát amikor így fogalmazott. Bébét Czakó *cipelte fel* otthonába. Bizonyára ez sem azt jelenti, hogy a hátán vitte például, hanem azt, hogy Bébé sem igazán akart felmenni hozzá.

Varjú *elragadta* Majtej kacsaszíriját. Az elragadás a szorítás mozzanatára és az ellopás erőszakosságára utal.

Szeredy Bébét *vonszolja* magával a lépcsőn lefelé. A nehezen húzás mozzanatosságára utal, itt azonban Bébé a saját lábán ment csupán irányításra volt szüksége a gyors lefelé rohanásban. (260.) Szeredy inkább Colaltohoz *farolt odébb*, vagyis 'húzódott közelebb' a közte és Bébé közti feszültség miatt. (341.) Medve *közelebb rukkolt*, vagyis húzódott a székével, a túlzás és a hirtelenség mozzanatait takarja. Homola pokoli biztonsággal *húzta le* az almákat a levegőből és dobta tovább.

A második részben felhalmozott példaanyag az első, elméleti bevezetőt teljes mértékben alátámasztja. Az ifjúsági nyelv szinte összes jellemzőjére találtam példát. Talán kevés hely maradt a katonai nyelv jellemzésére, de a példák további sorolása nem volt feltétlenül szükséges, s e nyelv legfőbb jellegzetességeit így is mind sorra vettem. Az arányok látszólagos eltolódása nem véletlen. Minden jelenségnek megpróbáltam annyi helyet szentelni, amennyire az elterjedt vagy fontos a csoportnyelven belül.

Befejezésként még annyit mindenképpen érdemesnek tartok megjegyezni, hogy a dolgozat írásánál nem törekedtem a teljességre. A regény teljes anyagának feldolgozása nagyobb terjedelmű és rendszeresebb munkát igényelne. Dolgozatomban azokat a jellegzetes vonásokat próbáltam kiemelni, központba állítani, ami a regény olvasásakor és az anyag gyűjtésekor is feltűnő volt és átgondolásra készített. Reményeim szerint egy olyan munkát sikerült készítenem, amely a teljesség igénye nélkül is tud adni egy átfogó képet az Iskola a határon című regény „kis hősei” által beszélt nyelvről.

²¹Magyar értelmező kéziszótár. Budapest, 1982. 757.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. BACHÁT LÁSZLÓ: Az ifjúsági nyelv szókészletének eredete. Magyar Nyelvőr, 104: 148-157.
2. BACHÁT LÁSZLÓ: Az ifjúság nyelvhasználatának változása és ami mögötte van. Szabolcs-Szatmári Szemle, 19: 47-56.
3. BACHÁT LÁSZLÓ: A lelki tulajdonságokra utaló lelki ragadványnevek. Magyar Nyelvőr, 96: 16-20.
4. DEME LÁSZLÓ: Ifjúság és beszédkultúra. Édes Anyanyelvünk, 6/2: 2-3.
5. FEJTI GYÖRGY: Az ifjúság beszédkultúrájáról. Édes Anyanyelvünk, 6/4: 1.
6. HOFFMANN OTTÓ: Motívumok a 10-14 évesek ifjúsági nyelvében. Pedagógiai Szemle, 39: 419-429.
7. HOFFMANN OTTÓ: Szóalkotási módok a 10-14 évesek ifjúsági nyelvében. Magyar Nyelvőr, 120: 294-301.
8. KIS TAMÁS: A magyar szleng kutatás bibliográfiája. Debrecen, 1996.
9. KIS TAMÁS: Bakaduma (A mai magyar katonai szleng szótára). Budapest, 1992.
10. KIS TAMÁS: Szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához. In: A szleng kutatás újtjai és lehetőségei. Szerk: KIS TAMÁS. Debrecen, 1997. 237-293.
11. KIS TAMÁS: Személynevek a szlengben. Magyar Nyelvjárások, 33: 96-104.
12. KOVALOVSKY MIKLÓS: Az ifjúság nyelvéről. Valóság, 6/5: 66-75.
13. KÖVECSES ZOLTÁN: Magyar szlengszótár. Budapest, 1998.
14. Magyar értelmező kéziszótár. Budapest, 1982.
15. OTTLIK GÉZA: Iskola a határon. Budapest, 1959.
16. SOLTÉSZ KATALIN: Argó és az irodalom. Élet és Irodalom, 9/3: 2.
17. VAJTHÓ LÁSZLÓ: A magyar diáknyelv. Magyar Nyelvőr, 1930: 219-220.